

УДК 373.2.091.33–027.22:[069:57]

Інтерактивні заняття для дітей дошкільного віку на базі Державного музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

I. М. Муравйова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)

Interactive lessons for preschool children conducted in the State Museum of Nature of Vasyl Karasin Kharkiv National University. — I. M. Muraviova. — The present article deals with the issue of conducting guided tours for preschool children in a natural history museum, the exposition of which is not adapted to the special needs of the studied age group. Seeking the solution of this problem, teaching methods of children of four to seven years of age in both general knowledge and natural sciences were considered. The historical experience of other museums of the world, including natural history museums, was examined. The experience of working with children of different age in contemporary natural history museums of the world was described. Tools used in one way or another for adapted educational, enlightening, and promotional activities among preschool children were also showed. The methodology and techniques of conducting interactive classes including excursions with elements of didactic games were described. Means for adaptation of the museum environment to the needs of different age groups, in particular preschool age children, ranging from natural needs to the availability of children's perceptions of information are proposed. For carrying out the excursion, in addition to expositions, natural objects of animal and mineral origin from the museum's work fund and auxiliary materials were used, selected on the grounds of visibility and attractiveness for children and the convenience and safety of studying by young children. According to the age of preschoolers, the size and composition of the group, and the specified time of the classes are proposed. As a model for the diversification of excursion work, new topics and methods of excursions, designed to work with preschoolers are proposed for the Museum of Nature at Vasyl Karazin Kharkiv National University. Classes are designed specially for children of middle and senior preschool age, and are prepared to conduct in the Museum of Nature at Vasyl Karazin Kharkiv National University. Classes were successfully tested in practice. The results of interactive classes were compared with regular excursions.

Key words: interactive classes, excursions, didactic games, preschool children, Museum of Nature, animals, minerals.

Вступ

Важливою функцією будь-якого музею є ведення освітньої, просвітницької та популяризаторської діяльності. У світі високої конкуренції в галузі культурно-освітньої сфери (Бутенко, 2013; Шаронова, 2008; Шидловський, 2012), для залучення екскурсантів на базі музеїв влаштовуються тематичні дні, виставки, свята (Васильєва та ін., 2008; Чусова та ін., 2008; Шаронова, 2008). У сучасних музеях приділяється все більше уваги збільшення різноманітності незвичайних експозицій, екскурсійних тем і спеціалізації екскурсій для різних вікових груп.

З позаминулого сторіччя при музеях влаштовуються особливі дитячі кімнати, створюються спеціальні дитячі і практичні музеї (Cleaver, 1992; Васильєва, 2008). Одним з перших був Бруклінський дитячий музей, відкритий 1899 р. з метою стимулювання і задоволення дитячої цікавості, пізніше — Бостонський дитячий музей, Дитяча кімната при Національному музеї американської історії Смітсонівського інституту та ін. (Cleaver, 1992). При цьому робота з дітьми зазвичай зосереджена на школярах (Griffin, 1998; Tal, 2007), які вже мають основоположні знання про природу. Дитячі ж музеї і кімнати, призначені для малюків, частіше спеціалізовані на загальному розвитку дошкільників, зазвичай без зв'язку з експозицією і тематикою музею (Cleaver, 1992). Робота з маленькими дітьми є найбільш складною при вивченні ними

Correspondence to: I. M. Muraviova; Museum of Nature at Vasyl Karazin Kharkiv National University; Trinkler St. 8, Kharkiv, 61058 Ukraine; e-mail: muraniri@gmail.com

природи саме на основі музейної експозиції. У дошкільнят часто відсутні базові знання і є особливі потреби до подачі інформації, умовам запам'ятовування, розуміння і засвоєння нових знань. Невеликий словниковий запас, висока енергійність і потреба в русі, неможливість тривалої концентрації уваги та інші вікові особливості вимагають спеціального підходу до проведення занять та екскурсій (Козлова та ін., 2000; Пичугина та ін., 2004; Болотина та ін., 2005; Гогоберидзе, Солнцева, 2013).

Історично склалося, що в багатьох музеях експонати доступні лише для зорового сприйняття, що забезпечує збереження музейних цінностей (Васильєва и др., 2008). Однак дітям необхідний більш тісний контакт для повноцінного ознайомлення з досліджуваним об'єктом. В рамках музею для дітей дошкільного віку найбільш вдалим рішенням є інтерактивні заняття з використанням роздаткового матеріалу та тематичних посібників. У Державному Музеї природи ХНУ імені В. Н. Каразіна раніше подібні заняття були доступні лише для екскурсантів з обмеженими зоровими можливостями. Для інших груп населення проводяться оглядові та тематичні екскурсії з використанням власне екскурсійної методики із застосуванням груп прийомів показу (попереднього огляду експонатів) і розповіді (використовуються прийоми опису, характеристики і довідки), рідше — застосовується прийом «питань-відповідей» (Емельянов, 2007).

Основною особливістю ведення екскурсії для дітей дошкільного віку було скорочення і спрощення подачі основного матеріалу, а також часу проведення екскурсії. Такий підхід обмежував можливості дітей до вивчення предмета екскурсії та вимагав вдосконалення методики роботи з дошкільнятами, і, власне, зміни формату проведення екскурсій та занять.

Мета роботи

Збільшити різноманітність тем та методів проведення екскурсій та занять у Державному Музеї природи ХНУ імені В. Н. Каразіна для різних вікових груп, зокрема для дошкільного віку. Створити оптимальні умови для засвоєння екскурсійної інформації, підготувати матеріальну та теоретичну основу для спеціалізованої роботи з дітьми дошкільного віку, що дасть можливість проводити інтерактивні заняття та впроваджувати нові теми екскурсій на базі Державного Музею природи ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Матеріали та методи

Першочерговим є забезпечення первинних потреб дітей, починаючи від природних потреб і закінчуючи доступністю сприйняття дітьми інформації. Наприклад, враховуючи маленький зріст дошкільників експозиції обираються так, щоб були на рівні очей дітей відповідної вікової категорії. Основні методи ведення екскурсій — показ і розповідь, доповнені допоміжними прийомами (Емельянов, 2007), що підвищують ефективність проведення занять. Використовується прийом дослідження, що дозволяє виявляти унікальні властивості об'єкта, та прийом демонстрації наочних посібників, що забезпечує цілісність сприйняття.

Посібники представлено натуральними експонатами і картками з зображеннями об'єктів в природному середовищі. Разом їх використовують у ході занять та в навчальних іграх. Як і в багатьох музеях природничої спрямованості, для роботи дітей виділяється роздатковий матеріал, що не несе наукової цінності, з обмінного фонду музею (тобто не внесений до інвентарної книги) (Васильєва та ін., 2008).

Разом із тим експонати тваринного і мінерального походження мають бути безпечними для дітей. Перед роботою з натуральними об'єктами дітям та їхнім наставникам нагадують про правила безпеки. Проте дітям властиво досліджувати предмети всіма доступними способами. З метою безпеки всі об'єкти тваринного походження консервовані виключно морською або кухонною сіллю. Обираються об'єкти, які за розміром, формою та хімічним складом (для геологічних експонатів) не зашкодять здоров'ю дітей. Залежно від віку дитини той чи інший

матеріал виключають з роботи, щоб уникнути різних пошкоджень, вдихання або проковтування дрібних предметів чи їхніх фрагментів.

Запорукою успішного проведення екскурсії є дотримання правил безпеки. В експозиції з експонатами, обробленими хімічними препаратами для уникнення контакту дітей з потенційно небезпечними об'єктами їм роздають невеликі картинки і фігурки тварин: роздані дітям картинки займають їхні руки, тим самим діти не торкаються зразків.

У якості безпечних геологічних об'єктів використовуються: вода, морська сіль, пісок, мул, мергель, глина, вапняк і черепашник. Біологічний матеріал представлений сухими препаратами тварин та рослин. Дітям пропонують ознайомитися з безхребетними тваринами: губками, коралами, ракоподібними, головоногими моллюсками, черепашками двостулкових і черевоногих моллюсків та їхньою ікрою, голкошкірими (морські зірки, морські їжаки, аристотелеві ліхтарі морських їжаків, голотурії). Використовуються водорості, п'р'я водоплавних птахів та риби (див. рис. 1). Також в ході занять використовуються безпечні живі об'єкти. Для ілюстрації досліджуваних об'єктів в природі демонструється фото та відеоматеріал.

Тривалість заняття в залежності від віку становить 30–55 хвилин.

Заняття проводять для групи, що складається максимум з п'ятнадцяти осіб. Кількість дітей в групі — не більше дев'яти. Це забезпечує максимальну увагу кожній дитині і ефективність заняття в цілому. Присутність в групі батьків дозволяє дітям відчувати підтримку старших, що особливо важливо в новій обстановці, особливо якщо діти не знайомі між собою. Можливе проведення занять для окремих сімей, або індивідуальних для кожної дитини.

Протягом заняття використовують розмежування теми на кілька розділів, перемикаючих увагу дітей на різну діяльність, але об'єднаних спільною темою, що зберігає інтерес і концентрацію уваги дітей протягом всього часу екскурсії.

Достатня відстань між розташуванням місць демонстрації різних розділів заняття дозволяє дітям задовольняти фізичну потребу в русі і витратити зайву енергію, що сприяє підтримці дисципліни.

У дошкільному віці важливою складовою засвоєння і запам'ятовування інформації є емоційне сприйняття. Для занять підібрані найбільш видовищні експозиції. У ході екскурсії «Впізнай мене» дітям показуються зали з найбільшими, яскравими та пізнаваними тваринами. У темі «Берег моря» та «Водні мешканці» демонструються біогрупи, що дозволяють представити як власне водне середовище в цілому, так і його мешканців.

Оскільки одним з найважливіших способів отримання інформації про навколишній світ для дітей залишається тактильне сприйняття, дітям надається матеріал для безпосереднього контакту (див. рис. 2).

Рис. 1. Роздатковий матеріал для занять «Берег моря» і «Водні мешканці».

Fig. 1. Materials for classes “The seashore” and “Aquatic animals.”

Рис. 2. Група дітей на занятті «Водні мешканці» в залі «Безхребетні» вивчають живу медичну п'явку.

Fig. 2. Group of children studying an alive medicinal leech on the “Aquatic animals” class conducted in the hall of Invertebrates.

Вибір контактних об'єктів робився з метою демонстрації різноманіття тварин і мінералів. Для вирішення дітьми нескладних завдань підбиралися різні візуально, за вагою і текстурою об'єкти. Малюкам також пропонують невеликі картинки і фігурки тварин, які використовують для ілюстрації теми заняття. Передбачається, що картинка залишиться у дитини і буде перебувати в його руках протягом екскурсії. Роздані дітям картинки займають їх руки, що в експозиції з експонатами, обробленими хімічними препаратами, дозволяє уникати контакту з потенційно небезпечними об'єктами. Картинки-розмальовки діти забирають додому, де розфарбовують зображення тварин по-пам'яті, що дозволяє закріпити отримане знання.

Для групи старших дошкільників заняття доповнюються простими дослідами, що демонструють властивості досліджуваних об'єктів.

Посібники, що ілюструють розповідь, яскраве та барвисте оформлення роздаткового матеріалу, все це сприяє цілісному сприйняттю екскурсійної провідної ідеї. Використання широкого спектра сенсорних вражень (зорових, слухових, тактильних та нюхових) шляхом застосування відеоряду, фотографій та репродукцій полотен живописців, записи звуків моря і морських тварин, що ілюструють заняття, дозволяють доповнити загальну картину і урізноманітнити способи подання матеріалу, це уточнює образ об'єкта та стимулює пам'ять.

Результати та обговорення

Для роботи з дітьми середнього й старшого дошкільного віку нами розроблено інтерактивні заняття-екскурсії з елементами дидактичної гри «Берег моря», «Водні мешканці» і «Впізнай мене», що враховують особливості і потреби дошкільнят. Два перших заняття знайомлять дітей з живою та неживою природою водойм і узбереж, дозволяють розширити і поглибити знання дітей про навколишнє середовище. Заняття «Впізнай мене» призначене для самих маленьких і знайомить дітей зі світом тварин.

Заняття успішно проводилися в тестовому режимі, з дітьми від трьох з половиною до семи років. Завдяки продуманій схемі занять, унікальному поєднанню методів роботи з дошкільниками і багатому ілюстративного матеріалу експозицій та контактних об'єктів Музею природи ХНУ імені В. Н. Каразіна досягнуто помітне просування у спеціалізованій роботі зі складною віковою групою. В цілому, крім здобуття, засвоєння, узагальнення та систематизації знань на задану тему, у дітей вдається пробуджувати і розвивати допитливість і пізнавальний інтерес формувати бережливе ставлення до навколишнього природного середовища.

При опитуванні дітей і батьків після закінчення заняття відзначено значно краще запам'ятовування в порівнянні з результатами в звичайній оглядовій екскурсії. В середньому з стандартної групи з 15-ти чоловік, при оглядовій екскурсії, на тематичні контрольні питання правильно відповідали не більше двох дітей, на одно-два питання з п'яти. При цьому було шість-сім дітей, які навіть не намагалися відповісти. У групі з дев'яти дітей, після інтерактивного заняття, правильні відповіді давали 4–6 дітей, на 2–4 питання з п'яти і всі діти брали активну участь в опитуванні. Також більшість екскурсантів (в середньому 14 з 15-ти) висловили бажання в майбутньому приходити в музей на аналогічні заняття, вважаючи їх за кращі ніж оглядові екскурсії.

У зв'язку з хорошими результатами проведення інтерактивних занять і позитивними відгуками про них передбачається подальший розвиток цього напрямку екскурсійної роботи.

Висновки

Впроваджені нові теми та формат роботи з дошкільниками в межах природничого музею. На прикладі тем «Берег моря», «Водні мешканці» і «Впізнай мене» в Державному Музеї природи ХНУ імені В. Н. Каразіна апробовані нові методичні прийоми. Введення нових типів занять дозволило розробити дійсно цікаві та інформативні екскурсії для дітей дошкільного віку, створити оптимальні умови для засвоєння екскурсійної інформації, підготувати матеріальну та теоретичну основу для спеціалізованої роботи з дітьми дошкільного віку.

Література

- Болотина, Л. Р., С. П. Баранов, Т. С. Комарова. 2005. *Дошкольная педагогика: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. 2-е изд.* Академический Проект; Культура, Москва, 1–240. [Bolotina, L. R., S. P. Baranov, T. S. Komarova. 2005. *Pre-School Pedagogy: Textbook for students of higher educational institutions. 2nd ed.* Academic Project, Culture, Moskva, 1–240. (In Russian)]
- Бутенко, Н. В. 2013. *Образовательное пространство музея изобразительных искусств в художественно-эстетическом развитии детей дошкольного возраста: Учебное пособие для педагогов.* Издательский дом Академии Естествознания, Москва, 1–172. [Butenko, N. V. 2013. *Educational Space of Arts Museum in the Artistic and Aesthetic Development of Children of Preschool Age: A textbook for teachers.* The Publishing House of the Academy of Natural History, Moskva, 1–172. (In Russian)]
- Васильева, Л. А. 2008. Новая экспозиция «Смотри в оба». Экспозиция про зрение, экспозиция про зрение. *Сборник научных трудов по музейной педагогике Государственного Биологического музея имени К. А. Тимирязева.* Икар, Москва, 102–105. [Vasilyeva, L. A. 2008. New exhibition “Watch out”. An exhibition about [sight, an exhibition of insight]. *Collection of Scientific Works on Museum Pedagogy of the K. A. Timiryazev State Biological Museum.* Ikar, Moskva, 102–105. (In Russian)]
- Васильева, Л. А., Т. Н. Зубкова. 2008. Программа «Семья в музее» в государственном биологическом музее имени К. А. Тимирязева. *Сборник научных трудов по музейной педагогике Государственного Биологического музея имени К. А. Тимирязева.* Икар, Москва, 58–62. [Vasilyeva, L. A., T. N. Zubkova. 2008. Interactive program “The family in the museum” in K. A. Timiriazev State Biological Museum. *Collection of scientific works on museum pedagogy of the K. A. Timiriazev State Biological Museum.* Ikar, Moskva, 58–62. (In Russian)]
- Васильева, Л. А., Т. Н. Казанцева. 2008. Музейный предмет в интерактивных программах: доступность и сохранность *Сборник научных трудов по музейной педагогике Государственного Биологического музея имени К. А. Тимирязева.* Икар, Москва, 82–85. [Vasilyeva, L. A., T. N. Kazantseva. 2008. Museum object in interactive programs: accessibility and safety. *Collection of scientific works on museum pedagogy of the K. A. Timiryazev State Biological Museum.* Ikar, Moskva, 82–85. (In Russian)]
- Гогоберидзе, А. Г., О. В. Солнцева. (ред.). 2013. *Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения.* Питер, СПб., 1–464. [Gogoberidze, A. G., O. V. Solntseva (eds). 2013. *Pre-school Pedagogy with the Fundamentals of Methods of Education and Training: A textbook for high schools. The standard of the third generation.* Piter, St. Petersburg, 1–464. (In Russian)]
- Емельянов, Б. В. 2007. *Экскурсоведение.* Изд-во Советский спорт, Москва, 1–128. [Emelyanov, B. V. 2007. *Excursion management.* Publ. House Soviet Sport, Moskva, 1–128. (In Russian)]
- Козлова, С. А., Т. А. Куликова. 2000. *Дошкольная педагогика: Учебное пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп.* Издательский центр Академия, Москва, 1–416. [Kozlova, S. A., T. A. Kulikova. 2000. *Preschool Pedagogy: A manual for students of medium pedagogical training institutions. 2nd ed., Revised. and additional.* Academy Publishing Center, Moskva, 1–416. (In Russian)]
- Пичугина, О. Н., Г. А. Айдашева, С. В. Ассаулова. 2004. *Дошкольная педагогика: Конспект лекций.* Издательский дом Феникс, Ростов-на-Дону, 1–384. [Pichugina, O. N., G. A. Aidasheva, S. V. Assaulova. 2004. *Pre-School Pedagogy: Lecture notes.* Publishing House Phoenix, Rostov-na-Donu, 1–384. (In Russian)]
- Чусова, Е. А., Л. А. Васильева. 2008. Маленькие хитрости большого праздника. *Сборник научных трудов по музейной педагогике Государственного Биологического музея имени К. А. Тимирязева.* Икар, Москва, 67–70. [Chusova, E. A., L. A. Vasilieva. 2008. Small trips and hints having a Big Events. *Collection of scientific works on museum pedagogy of the K. A. Timiriazev State Biological Museum.* Ikar, Moskva, 67–70. (In Russian)]
- Шаронова, А. В. 2008. Интерактивная программа «Кругосветное путешествие натуралиста» *Сборник научных трудов по музейной педагогике Государственного Биологического музея имени К. А. Тимирязева.* Икар, Москва, 63–66. [Sharonova, A. V. 2008. Interactive program “Round-the-world journey of a naturalist” *Collection of scientific works on museum pedagogy of the K. A. Timiriazev State Biological Museum.* Ikar, Moskva, 63–66. (In Russian)]
- Шидловський, І. В. 2012. *Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України.* ЛНУ ім. Івана Франка, Львів, 1–112. [Shydlovskyy, I. V. 2012. *The History of Museology and Zoological Museums at Universities in Ukraine.* Ivan Franko Lviv National University, Lviv, 1–112. (In Ukrainian)]
- Cleaver, J. 1992. *Doing Children's Museums: A Guide to 265 Hands-On Museums — Revised and Expanded.* Williamson Publishing Company, Charlotte, Vermont, 1–235.
- Griffin, J. 1998. Learning science through practical experiences in museums. *International Journal of Science Education*, **20** (6): 655–663.
- Tal, T., O. Morag. 2007. School visits to natural history museums: Teaching or enriching? *Journal of Research in Science Teaching*, **44** (5): 747–769.